

Ukmergės pavieto teismų įgaliotiniai XVII a. pradžioje

DARIUS VILIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas dariusvilimas@hotmail.com

LDK pavietų teismų knygos vis dar nepakankamai ištirtos. Fragmentiški ir atskirų LDK regionų juridinės kultūros tyrimai. Straipsnio tikslas – aptarti Ukmergės pavieto teismų knygas ir jų turinį XVII a. pradžioje kaip pagrindinę šaltinių bazę advokatūros priešistorės tyrimams.

Reikšminiai žodžiai: Ukmergės pavieto teismų juridinė kultūra XVII a. pradžioje, rankraštinų LDK pavietų teismo knygų sandara, Trečiasis Lietuvos Statutas, LDK bajorija, advokatūros priešistorė

Tyrimo tikslas. Tęsimas pradėtas profesionalių LDK pavietų teismų bylininkų įgaliotinių – pro-advokatų – tyrimas. Po Žemaitijos [37, 39], Kauno [35] ir Uptės [36] pavieto teismų šikart, remiantis pavieto teismų medžiaga, tiriami XVII a. pirmųjų trijų dešimtmečių Ukmergės pavieto bylininkų įgaliotiniai. Siekiama sudaryti šio pavieto bylininkų įgaliotinių sąrašą, aptarti jų darbo pobūdį ir kompetencijas, tarpusavio ryšius.

Problema. Pavietų teismų sistema Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje susiformavo po XVI a. 7-ojo dešimtmečio reformų ir juridiškai buvo įtvirtinta Antrajame Lietuvos Statute (1566). Visuose administraciniuose valstybės vienetuose įsteigti pilies, žemės ir pakamario teismai. Trečiasis Lietuvos Statutas (1588) papildė suformuotą LDK teismo sistemos modelį, be didesnių pakeitimų egzistavusį beveik 200 m., iki XVIII a. reformų. Teismų reforma ir jų kompetencijos atskyrimas (žemės teismui liko civilinės, pilies teismui – kriminalinės, pakamario – valdų ribų ginčai) įnešė daugiau tvarkos į teisenos dalykus. Pavietų teismai tapo vieta, kur viešojoje erdvėje buvo sprendžiami žemionių (bajorų) tarpusavio ginčai, tvirtinamos atliktos finansinės operacijos ar kiti svarbūs reikalai. Detaliai fiksuota visa teisminio ginčo eiga ir po jo sekęs susitaikymas ar nuosprendis. Tačiau bajorai į teismą dažniausiai atvykdavo tada, kai reikėdavo atlikti notarinį veiksmą – knygoje įrašyti vieną ar kitą jiems reikalingą dokumentą arba gauti jau ankstesnio dokumento nuorašą. Kai bylinėjimasis tęsdavosi ilgesnį laiką, bajorai dažnai stengdavosi atsiųsti savo įgaliotinius su raštiškais įgaliojimais, patys į teismą atvykdavo tik dėl bylos finalo (priesaikos). Tokių bylininkų įgaliotinių, nūdienos žodžiais tariant – advokatų, sluoksnio formavimasis lietuviškuose LDK pavietuose (šiuo atveju Ukmergės paviete) yra pagrindinis šio tyrimo objektas. Ankstyvosios

proadvokatūros tyrimas yra ypač svarbi visos LDK teisminės kultūros istorijos problema, siekiant ištirti visą lietuviškosios advokatūros istoriją.

Tęsiant LDK juridinės kultūros tyrimą XVII a. pradžioje [35–37], būtina praplėsti geografinę jo aprėptį ir aptarti bylų įgaliotinius Ukmergės pavieto teismų knygose. Trečiasis Lietuvos Statutas (1588) numatė dvejopą atstovavimą teisminiuose ginčiuose: IV skirsnio 55 § aptarė pavaduotojų funkcijas (*о заступованью у суду одному за другого*), 56 § apibrėžė įgaliotinių kompetencijos ribas [63, 608].

XXX

Teritorinė konfigūracija. XVII a. pradžioje Ukmergės pavietas buvo vienas iš penkių (Vilnius, Ašmena, Lyda, Breslauja, Ukmergė) Vilniaus vaivadijos pavietų, įsiterpęs tarp Trakų vaivadijos Upytės pavieto vakaruose, Livonijos (Kuršo kunigaikštystės) šiaurėje, Vilniaus vaivadijos ir pavieto pietuose bei Vilniaus vaivadijos Breslaujos pavieto šiaurės rytuose. Jo plotas buvo 8 970 km² [25, 131]. Kadangi šiaurinė ir vakarinė Vilniaus pavieto riba ėjo Nėries, Šventosios ir Siesarčio upėmis, į tuometį Ukmergės pavietą nepateko pietinė dabartinio Ukmergės miesto ir rajono dalis, pietinė Molėtų rajono dalis (Siesartis teka pro Molėtus), tačiau jis apėmė dab. Kupiškio, Rokiškio, dalį Zarasų, Panevėžio ir Biržų rajonų iki pat LDK sienos su Livonija, kur nuo 1561 m. egzistavo ATR vasalė – pasaulietinė Kuršo kunigaikštystė (dab. Latvijos teritorija). LDK 1564–1566 m. teismo, karinė ir administracinė reforma palietė ir Ukmergę. Kaip ir daugelį naujų valstybės „teisminių“ pavietų (čia išimtį sudarė kaimyninė Upytė, kuri nestambinta), naują Ukmergės pavietą sudarė prie jo prijungti „mažesni pavietai“ – Anykščių, Penionių ir Kurklių [57, 882–896; vertimas: 38, 203]. Kadangi gyventojai paviete buvo pasiskirstę netolygiai ir dėl to kildavo keblumų, ukmergiškiai nusižiūrėjo į Trakų ir Ašmenos pavietus, kur dar 1566 m. buvo numatytos kelios vietos pavieto žemės teismo darbui. 1590 m. jie paprašė ir gavo Varšuvos seimo leidimą dalyti Ukmergės žemės teismo sesijas į dalis: dvi savaites žemės teismas turėjo dirbti Ukmergėje, kitas dvi savaites – Anykščiuose [40, 155]. Pilies teismai ir toliau dirbo tik Ukmergėje. Kad žemės teismui būtų patogiau dirbti, pavietas buvo padalytas į dvi dalis – pietinę ir šiaurinę pagal Pienos upę (*sądy ziemskie Wilkomierskie, połowice sądzone być małą w Oniksztach, to iest ot rzeki Pieny ku granicy Inflanckiey, tą stroną w Oniksztach sądy być mą, tym sposobem, iako w Oszmiane i w Trokach*).

Chronologinės ribos. Apžvalgos chronologinės ribos – XVII a. pirmieji dešimtmečiai. Skirtingai nuo jau aptartų pavietų (Žemaitijos, Upytės, Kauno), geriau yra išlikusios Ukmergės pilies teismo knygos, žemės teismo knygos čia yra tik nuo XVII a. antrosios pusės. Ukmergės pavieto teismų chronologinė medžiaga, deja, nesudaro vientiso įrašų masė. Šios rankraštinės knygos saugomos VU bibliotekos Rankraščių skyriuje (fondas Nr. 7) ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA). Tyrime remsimės išlikusiomis ir VU bibliotekos Rankraščių skyriuje prieinamomis pilies teismo knygomis, papildydami medžiagą iš LVIA esančių kitų pavietų teismų knygų. Šiuo atveju svarbiausi bus Ukmergės pilies teismo procesiniai įrašai.

Pavietų teismuose įgaliotiniai dažniausiai turėjo raštišką įgaliojimą, kai kada atvykęs pats bylininkas įgaliodavo savo „bičiulį“ žodžiu. Skyrėsi ir įgaliojimų ribos, nes kartais buvo suteikiama teisė ne bylinėti, o tik sustabdyti bylą arba naikinti šaukimus. Pilies teismai dažniausiai turėjo nagrinėti kriminalines bylas, tačiau tikrovė skyrėsi nuo įstatymo raidės. Skirtingai nuo pavieto žemės teismo, kuris dirbo tris kartus per metus, dažniausiai po 4 savaites (žiemą, vasarą ir rudenį), pilies teismas privalėjo dirbti bent po dvi savaites kiekvieno mėnesio pradžioje.

Taigi bajorams jis buvo pasiekiamas ir tomis dienomis, kai žemės teismas nedirbo, jame buvo patogu įrašyti visus reikalingus dokumentus. Todėl pilies teismo knygoose užfiksuotas ne tik kriminalinių bylų nagrinėjimas, bet įrašomi ir notariniai aktai (pirkimas, pardavimas, dovanojimas, dalybos), pavieto vaznių atlikti procesiniai veiksmai (nuostolių, sužeidimų aprašymai, įvedimai į parduotą / padovanotą / įkeistą nekilnojamąjį turtą), žemionių skundai (protestacijos) dėl įvykdytų nusikaltimų, pagaliau teisiniai ginčai dėl skolų. Pilies teismuose įrašytos protestacijos buvo pagrindas tolesniam bylinėjimuisi ne tik pilies, bet ir kituose teismuose. Poreforminis pilies teismas pagal prestižą buvo žemiau už žemės ar pakamario teismą, nes buvo nerenkamas. Šis teismas priklausė nuo to pavieto seniūno, paseniūno arba vietininko valios. „Teismo reikalams susodinti“ jo pareigūnai nebuvo laikomi tokiais garbingais, kaip formaliai nepriklausomo žemės teismo pareigūnai, besinaudojantys laisva išrinkimo teise. Tą pačią teisę pagal Trečią Lietuvos Statutą gavo ir pavietų pakamariai.

Bendroji istoriografija. Ją galima suskirstyti į žemės teismo reformos tyrinėjimus ir specializuotus procedūrinių ar personalinių pavietų teismų darbo aspektų tyrimą bei jų publikavimą. Dar XIX a. pabaigoje Vilniaus archeografijos komisija pradėjo kai kurių LDK pavietų teismo knygų fragmentų ar ištisų knygų publikavimą (ABAK). Ukmergės 1596 m. pilies teismo knyga buvo publikuota visa [43]. Atskiras studijas apie žemės ir pilies teismus pirmasis paskelbė Ivanas Lappo [46–47]. Pačioje XX a. pradžioje seniausių Ukmergės pilies teismo knygų, saugomų Vilniaus centriniame senųjų aktų archyve, turinį aprašė I. Sprogis ir jo pagalbininkai [50–51].

LDK rankraštinių teismo knygų likimą po Pirmojo pasaulinio karo aprašė R. Mienickis [23]. Svarbiausia tarpukario teisės ir teismų istorijos studija yra to paties I. Lappo darbas apie Lietuvos Statutus [45] ir monumentali K. Avižonio monografija apie lietuvių bajorus pavietų teismuose Vazų laikais [12]. Prieš daugiau nei keturis dešimtmečius teismų reformos problematiką bandė tirti S. Gorodeckas [15], kiek vėliau išsamiai aptartos XVI a. vidurio ikireforminio Vilniaus „pilies“ teismo knygos [17–18]. LDK teiseną nagrinėjo ir lietuvių teisininkai [20–22]. XX a. pabaigoje pasirodė XVI a. LDK teismo reformai skirta monografija [38], buvo tiriami atskiri teismo darbo aspektai [35–37, 39]. G. Zujienė nagrinėjo XVI a. pab. – XVII pr. Lietuvos teisinę archeologiją [41–42], A. Stankevičius gilinasi į XVIII a. LDK teismų problemas [27–28]. Žemaičių bajorijos šeiminių ryšius teismo knygoose tyrinėjo R. Trimonienė [29]. LDK teismų knygų (valdovo, ikireforminių „pilies“ teismų) sandarą, teismo įrašų terminiją XVI a. analizavo I. Valikonytė [31–32], ką tik pasirodė jos tyrimus apibendrinanti monografija [33]. Baltarusiškų LDK pavietų žemės teismo knygų (iki 1600 m.) tirtos ir Lietuvoje [34].

Svarbų atradimą padarė lenkų istorikas H. Lulewiczius, suradęs XVII a. pradžios kaimyninio Ukmergei Breslaujos pavieto žemės teismo knygas Rusijoje [19]. Ukrainiečių istorikė Natalija Starčenko tyrinėjo Voluinės pilies teismo darbą XVI a. pabaigoje [61–62], naujausia jos monografija, nagrinėjanti teisminę konfliktologiją, remiasi Voluinės teismo medžiaga [64]. Geografiškai ir chronologiškai artimą N. Starčenkai temą kitu rakursu tyrinėjo V. Poliščiušas [53–55]. Pastaraisiais metais baltarusiškų pavietų žemės teismų knygas tyrė baltarusių ir ukrainiečių istorikai M. Spiridonovas [60], V. Podolinskis [52], A. Radamanas [56], A. Šalanda [58–59] ir kiti [44, 49]. Praėjus beveik šimtmečiui nuo Vilniaus archeografinės komisijos rengtų knygų (ABAK) serijos (1915 m.), pasirodė ir pirmoji naujos teismo knygos publikacija, tiesa, Ukrainoje [48]. Apie bajoriškus teismus rašoma ir Lenkijoje leidžiamose LDK teisės istorijos sintezėse, yra ir specializuotų studijų, skirtų atskirų Lenkijos žemių teismams [24].

Lentelė. Ukmergės pavieto teismų knygos (1600–1630)

F. 7, Nr.	Knygų pavadinimas	Lapų skaičius	N. Gorbačevskio katalogo Nr.	Metai	Įrašų skaičius	Pastabos
168a	Ukmergės PTK	103	13 881 (antra knygos pusė)	1600	48	Notar. aktai, susitaikymai; aprašyta [50, 117–126]
168	Ukmergės PTK	261	13 884	1603	140	Vaznių kvitai, notar. aktai, susitaikymai; aprašyta [50, 163–184]
169	Ukmergės PTK	576	13 886 (didesnė knygos dalis)	1605–1607	377	Vaznių kvitai, notar. aktai; aprašyta [50, 221–290]
170	Ukmergės PTK	652	13 887	1609–1612	469	Notar. dok., vaznių kvitai; neišduodama, aprašyta [51, 1–80]
171	Ukmergės PTK	1 175	13 889	1609–1619	346	Teism. dok.; neišduodama, aprašyta [51, 177–286]
172a	Ukmergės PTK	1 496	13 893	1629–1637	Per 1 000	Sujungta su Nr. 178, 1629–1630 m. 205 notar. įrašai
173	Ukmergės PTK	824	13 888	1613–1618	594	Iš tikrųjų 1613–1616 m. notar. įrašai; aprašyta [51, 79–178]
174	Ukmergės PTK	614	13 890	1617–1619	417	Vaznių kvitai, notar. aktai; aprašyta [51, 285–342]
175	Ukmergės PTK	442	13 891	1620	287	Įvairūs, iš jų 93 teism. dok.; aprašyta [51, 341–392]
176	Ukmergės PTK	574	13 892	1622–1624	338	Teism. dok.; neišduodama, aprašyta [51, 391–456]
177	Ukmergės PTK	267	13 893	1626–1628	95	Visi teism. dok.
183	Ukmergės PTK	122	13 903	1607–1681	54	1600–1630 m. 10 vaznių kvitų, 1 testamentas
	Ukmergės PTK	31	LVIA, f. 80, ap. 2, b. 2.	1581–1646 (fakt. 1581–1672)	24	1601–1630 m. 11 įvairių įrašų
	Ukmergės ŽTK	47	LVIA, f. 79, ap. 1, b. 2.	1586–1680 (fakt. 1586–1681)	21	1605–1624 m. 6 teism. įrašai

Iš viso turime 14 Ukmergės pavieto XVII a. pradžios teismų knygų, kurių dydis svyruoja nuo 31 iki 1 496 lapų – tai daugiau nei 7 000 lapų (7 184) ir per 4 000 įrašų (4 211). Atrodytų, jog tai išpūdingas informacijos klotas. Tačiau atmetus tris neišduodamas knygas, lieka beveik 5 tūkst. (4 783) lapų ir 3 058 įrašai. Dar atmetus didesnę dalį teismo knygų neprocesinių įrašų, telieka dvi pilies teismo knygos su kitų knygų fragmentais, iš viso 188 įrašai (93+95). Jų medžiaga atskleidžia gana detalią XVII a. 3-iojo dešimtmečio Ukmergės pavieto bylininkų įgaliotinių sąrašą. Žinoma, apmaudžiausia yra tai, kad šiuo metu neišduodamos dvi teismo procesų pilies knygos (1609–1619 ir 1622–1624 m., ten pagal Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo knygų [51] aprašus nurodytos 784 bylos). Ankstesnių metų

įgaliotinių personalijas teks rekonstruoti pagal kitus šaltinius, t. y. išlikusias Upytės, Kauno ir Žemaitijos teismų knygas. Daugelyje kitų Ukmergės pilies teismo knygų vyrauja notariniai įrašai ir vaznių pranešimai. Pvz., 1613–1616 m. Ukmergės pilies teismo knygoje yra atskiri registrai notariniams aktams ir vaznių kvitams fiksuoti, o bylos praleistos. Visiškai notarinės yra 1600, 1603 ir 1605–1607 m. pilies teismo knygos. Kaip matome iš pateiktos lentelės, Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo knygų aprašo 6 ir 9 tomuose aprašytos 1596–1624 m. Ukmergės pilies teismo knygos šiandien išliko ne visos, o ir išlikusios dažnai buvo performuotos, nes turime skirtingus tada (XX a. pradžia) ir šiandien knygų dydžius.

XXX

Kokios temos vyrauja Ukmergės pilies teismo procesuose? Skirtingai nuo žemės ar pakamario teismų, kur dažniausios civilinės bylos, čia gausu brutalių nusikaltimų, nors ir jie nesudaro absoliučios daugumos. Pavyzdžiui, iš 95 bylų 1626–1628 m. Ukmergės pilies teismo knygoje 31, arba beveik trečdalis jų, yra dėl skolų. Apžvelkime nagrinėjamų pilies teismo knygų turinį.

Smurtiniai incidentai. Ukmergėje 1620 10 06 d. vietos žemionis Baltramiejus Urbonavičius Romanovskis (per Baltramiejų Ciborovskį) šaukė į teismą vietinį žemionį Stanislovą Mykolaitį Romanovskį, kuris neatvyko ir nieko neatsiuntė. Perskaitytas skundas, kad atsakovas, atvykęs į paviatą su būriu pagalbininkų, 1620 06 09 d. užpuolė ieškovo namus Panemunėje, jį išplūdo ir grasino. Teismas skyrė kaltininkui 50 kapų lietuviškų grašių baudą ir persiuntė bylą banicijai paskelbti [8, l. 205–205v].

Nebuvo saugu ir keliautojams, net ir aukštesnio rango pareigūnams. Ukmergės pilies teisme 1626 05 06 d. nagrinėta Dorpatu (Tartu) pakamario Gedeono Rajeckio byla, iškelta Jonui ir Kasparui Overkavičiams. Pakamaris teisme įgaliojo atstovauti Petrą Pokirskį, Overkavičiai – Jurgį Gromyką. Perskaitytas skundas, kuriame G. Rajeckis pasakoja, kad važiuodamas į Abiejų Tautų Respublikos seimą Varšuvoje 1626 02 06 d. norėjo pernaktvoti Glebavičių Kamajų miestelyje, į kurį pirma savęs nusiuntė du tarnus užsisakyti nakvynės. Ten juos užpuolė ginkluoti Overkavičių tarnai ir norėjo nužudyti, šie vos pabėgo. Pakamariui privažiavus miestelį, jis nuėjo pasiaiškinti. Konflikto metu pašautas pakamario tarnas Jonas Seleckis ir nudobtas jo arklys. Teismas liepė prisiekti pakamariui, po priesaikos kaltininkams tektų sumokėti 100 kapų lietuviškų grašių baudą. Atsakovo įgaliotinis prašė bylą persiųsti nagrinėti vietoje, bet teismas paliko galioti savo dekretą. Overkavičiai apeliavo į Lietuvos VT, G. Rajeckis su tuo sutiko, tik pareikalavo, kad iki proceso jie abu būtų areštuoti. Trečiasis brolis Stanislovas prašė leisti už juos laiduoti, G. Rajeckis leido [9, l. 65(120)–70v(124v)].

1620 05 06 d. Ukmergėje nagrinėta skandalinga byla tarp brolių. Kristupas Mykolaitis Truskovskis pilies teisme įgaliojo Teodorą Kapčią (turėjusį ir jo žmonos Kristinos Vidiskaitės (Truskovskos) įgaliojimą). Atsakovas Janas Truskovskis atvyko ir įgaliojo Elijošių Telką, Stanislavas Truskovskis neatvyko ir nieko nepranešė. E. Telko teigimu, Kristina Truskovska su vyru, pašaukusi į teismą jo klientą dėl namų užpuolimo, atsiuntė įgaliotinį. Taip elgtis neva negalima, broliai Truskovskiai pašaukti į teismą dėl „kruvinos bylos“, o kriminalinėse bylose pagal Trečiojo Lietuvos Statuto IV skirsnio 30 § turi dalyvauti abi bylos pusės be įgaliotinių. T. Kapčius atsikirta, kad ieškovai gali dalyvauti patys arba per įgaliotinius, todėl prašė leisti toliau bylinėtis. Teismas tai leido, tada atsakovo įgaliotinis pasakė, kad Ilgių dvaras, dėl kurio čia teisiama, dar nepadalytas tarp visų Truskovskių, todėl pagal Trečiąją Lietuvos Statutą ieškovai turėjo ne šaukti atsakovus į teismą, o raštu prašyti įvykdyti teisingumą.

Pasak T. Kapčiaus, pagal Trečiąją Lietuvos Statutą reikėtų rašyti priminimo raštą teismui, tačiau čia kalbama ne apie pavaldinių, o pačių Truskovskių padarytą skriaudą: smurtinį užpuolimą, padarytus nuostolius ir grasinimą sveikatai. T. Kapčius perskaitė šaukimą, kuriame skundžiamasi, kad 1619 m. naktį iš gruodžio 25 į 26 d., kai visi miegojo, broliai Jonas ir Stanislovas Truskovskiai, nebudami Dievo baimės, būdami neblaivūs ir ginkluoti įvairiais ginklais ir „mūšyje naudojama patranka“ (*горматою, до боя належачою*) su būriu pagalbinių (tarnų) užpuolė K. Truskovskio ir jo žmonos Kristinos Vidiskaitės Imbrado dvarą Ukmergės pavieta. Įsiveržę į jų namus, iškapojo duris ir ieškovus negailestingai sumušė. Baisiai išsigandę jie sugebėjo pabėgti, su vyru pabėgo ir nėsčia jo žmona Kristina, kuri, ačiū Dievui, liko gyva ir kūdikio neprarado. Į lauką išbėgę šeimininkai sniege nušalo kojas. Jų ieškoję užpuolikai siautėjo, šaudė ir grasino: „dėkokite Dievui, kad sugebėjote pabėgti, bet kitąkart nepabėgsite, pasistengsime jus greitai laiku nudobti“. Perskaičius šaukimą, ieškovų įgaliotinis parodė skundą dėl užpuolimo, įrašytą pilies teismo knygoje (1620 01 04), ten pat įrašyta ir vaznio atlikta žaizdų ir nuostolių apžiūra. Prašoma leisti prisiekti dėl žaizdų ir įvykdytos prievartos, kad kaltieji gautų baudą ir areštą. Atsakovų įgaliotinis pasakė, kad Stanislovas tarnauja ir yra kažkur išvykęs, o Jonas įteikė pareiškimą, įrašytą pilies teismo knygoje (1620 04 04), kuriame sakoma, kad šaukimai padėti, kai jie buvo išvykę į tarnybą, todėl laiku jų nepasiekė. Nei Jonas, nei Stanislovas nėra kalti, nes raštuose yra neatitikimų (vardijami įvairūs pasiteisinimai). Ir kojų ieškovai nesusalo, nes dabar K. Truskovskis sveikas – taigi smurto nebuvo. Dėl vaznio kvite nurodytų nuostolių atsakovai pareiškė protestaciją. T. Kapčius atsakė, kad E. Telka savo kalba nieko neįrodė ir apskritai viskas kalba prieš juos, „škrutinijos“ (tyrimo nusikaltimo vietoje) nereikia, tik ieškovai nori prisiekti dėl savo nuostolių ir žaizdų, nes jie arčiau priesaikos nei atsakovai. Po ginčų teismas nutarė: kadangi J. Truskovskis nori tyrimo vietoje, kad įrodytų savo nekaltumą, pagal Trečiąją Lietuvos Statutą skyrė tam terminą iki 1620 05 27 d.; į teismą neatvykusiam Stanislovui bus skirta neatvykimo bauda, tačiau dabar ji pristabdoma. Dėl grasinimo sveikatai laiku nesikreipę ieškovai praleido 10 savačių senatį, todėl byla persiunčiama žemės teismui [8, l. 98–101v]. Tačiau ginčas nesibaigė: pilies teisme 1620 06 04 d. vėl nagrinėta K. Truskovskio ir jo žmonos byla su Jonu Truskovskiu dėl jų namų užpuolimo Imbrade ir ieškovų galūnių nušalimo, tuo kaltinti Jonas ir Stanislovas Truskovskiai. Prašant tarpininkams iš abiejų pusių ir visiems Truskovskiams sutinkant, byla nukelta į kitą pilies teismo sesiją [8, l. 148v–149v].

„Smarkiu būdu“ pasižymėjo net dvasininkai. Antai pilies teisme 1620 02 07 d. nagrinėta (du įrašai) Giedraičių klebono Simono Šau[k]levskio byla su Stanislovu Orlovskiu dėl grasinimų kunigo sveikatai. Bylos pusės į teismą atvyko, S. Orlovskis savo įgaliotiniu paskyrė E. Telką. Kunigas norėjo perskaityti skundą, bet E. Telka pasakė, kad jo pusė turi tik kažkokį kvitą, ne skundą. Kvite rašoma, kad „zakazas“ (draudimas išvykti nebaigus bylinėjimosi) datuotas 02 04 d., dabar jau yra 02 07 d., todėl prašoma juos atleisti nuo kaltinimų. Tačiau teismas liepė bylinėtis toliau. Parodytas išrašas iš pilies teismo knygy, kur skundžiamasi S. Orlovskiu, išplūdusiu kunigą ir grasinusiu jam Ukmergėje 1620 02 02 d., du liudininkai bajorai patvirtino girdėję keiksmus ir grasinimą jį nudobti. Vėliau liudininkai ėmė dvejoti, turbūt prigąsdinti atsakovo. Atsakovo įgaliotinis pasakė, kad nieko panašaus nebuvo, tegul kunigas prisiekia. Teismas nutarė, kad „painiose bylose reikia būti arčiau išlaisvinimo nei baudimo“, todėl jei ieškovas neturi raštiškų įrodymų ir nekviečia liudininkų, turi būti leista prisiekti atsakovui. Priesaikos dieną kunigas apeliavo į Lietuvos VT dvasinį tribunolą. Teismas apeliaciją leido [8, l. 42–43v]. Kitame tos dienos įrašė šis incidentas aprašytas dar kitaip: nagrinėjant Giedraičių klebono S. Šau[k]levskio bylą su S. Orlovskiu

dėl grasinimo kunigo sveikatai, abi bylos pusės atvyko į teismą, S. Orlovskis vėl įgaliojo E. Telką. Stanislovas skundėsi, kad 1620 02 04 d. pilies teismo sesijos metu „kunigas, susitikęs jį Ukmergės dvare, griebė už kaklo ir rovė barzdą. Kai S. Orlovskį geri žmonės išgelbėjo, kunigas grasino jo sveikatai, žadėdamas jį greitai laiku nužudyti.“ Kunigas atsakė esąs nekaltai užsipultas ir pareikalavo „škrutinijos“, t. y. tyrimo nusikaltimo vietoje. Tada E. Telka apeliavo į Lietuvos VT, kunigas prašė tai persiųsti Lietuvos VT dvasiniam tribunolui, tai buvo leista [8, l. 43v–45].

Ginčai, sukelti teisinių kontroversijų, būdavo perduodami kitiems pavieto teismams. 1620 05 07 d. Ukmergėje bylinėjosi Samuelis Dobužinskis per įgaliotinį E. Telką, o atsakovai sutuoktiniai Kauno stalininkas Jurgis Jonas Zenavičius ir Galška Karvacka – per raštu įgaliotą Vincentą Liachovickį. Perskaitytas šaukimas, kuriame skundžiamasi sutuoktiniais Zenavičiais bei Galškos nepilnametėmis dukromis Ona ir Elžbieta Jonaitėmis Levonaitėmis, kad atsakovų nurodymu Rapštėnų dvaro pavaldiniai 1620 02 05 d. užpuolė, išplūdo ir lazdomis apkūlė S. Dobužinskį bei jo bendrasavininkius jų tėvoniniame Versminių sklype Ukmergės paviete, dar apiplėšė ir išvijo iš valdomo sklypo. Atsakovų įgaliotinis, neleidamas bylinėtis, pareiškė, kad tai sutuoktiniai Zenavičiai Rapštėnų dvaro pavaldinių vardu skundžiasi S. Dobužinskiu, nes šis su pavaldiniais 1620 02 05 d. užpuolęs jų Rapštėnų mišką, vadinamą Michnališkėmis, ten išsikirto daug medžių ir primušė Zenavičių pavaldinius. Dėl to jie šaukia Samuelį į žemės teismo vasaros sesiją, įrodymui pateiktas 1620 04 18 d. šaukimas. Prasidėjo ginčai, po kurių pilies teismas sujungė bylas ir persiuntė jas pakamariui, nes kalbama apie sklypų ribas [8, l. 130v–132].

Mirtimi pasibaigę incidentai. Dažnai muštynės būdavo ypač žiaurios ir pasibaigdavo nukentėjusiųjų mirtimi. 1626 05 07 d. pilies teisme nagrinėta byla tarp Kristupo Jonaičio Lukoševičiaus ir jo motinos Agnieškos Stanislovaitės Jonienės Lukoševičienės bei Jono Martinkevičiaus Aleknovičiaus Tovianskio. Ieškovai įgaliojo Mikalojų Jovaišą, nuo J. Tovianskio atvyko Baltramiejus Ciborovskis. Perskaitytas skundas, kad 1625 m. atsakovas su kitais žemionimis ir būriu pagalbininkų užpuolė K. Lukoševičiaus namus Ukmergės pavieto Taujėnų lauke. Užpuolikai sumušė jo neščią žmoną ir motiną. Žmona 1625 09 29 d. mirė nuo sužalojimų. Po ginčų teismas skyrė nukentėjusiems priesaiką, bet atsakovas tąsyk neatvyko. Prasidėjo ginčai, tuomet atsakovų įgaliotinis apeliavo į Lietuvos VT, tai jam leista [9, l. 80(134)–83v(137v)].

Dėl pareigūnų neatsakingumo bylų nagrinėjimas įgaudavo ir tragikomiškų bruožų. 1620 06 04 d. vietos žemionis Petras Kosobuckis įgaliojo jam atstovauti Teodorą Kapčią. Šis skundėsi, kad 1620 05 31 d. Daratos Rokickaitės Jurgienės Augustinienės Užuraisčio dvaro Ukmergės paviete bernas Andrius Matelevičius Sprindziukas su būriu pagalbininkų užpuolė P. Kosobuckio Užuraisčio dvaro tijūną Vaitiekų Petraitį, buvusį Deltuvos miestelyje. Teismas nukėlė bylą, liepdamas bylinėtis kitoje pilies teismo sesijoje, ketvirtą jos dieną, kad atvyktų ir D. Rokickaitė [8, l. 153–154v]. Net ir sugavus nusikaltėlį, nesugebėta iškart įvykdyti teisingumą. 1620 08 05 d. ieškovas P. Kosobuckis atvyko į Ukmergės pilies teismą ir įgaliojo Vincentą Liachovickį, atvykęs atsakovas Mikalojus Dešukas dar turėjo įgaliojimą nuo žmonos ir brolienės. V. Liachovickis skundėsi dėl P. Kosobuckio pavaldinio tijūno Vaitiekaus Petraičio nužudymo Deltuvos miestelyje. Tai padarė Augustinienės pavaldinys Andrius Sprindziukas ir ponios Žižminskos bei ponų Telkų pavaldinys Banys Keršas. Nusikaltėliai sugauti su įkalčiais. Ir nors jie buvo kalėjime, jų šeimininkai neatvyko į teismo sesiją, todėl nusikaltėlių nebuvo galima teisti. Bylinėjimasis nukeltas kitai sesijai, šeimininkai už juos laidavo. B. Keršą paleido, o prie aukos kūno surastą A. Sprindziuką

norėta palikti kalėjime. Aleksandras Telka taip pat prašė jį išleisti namo, teigdamas, kad jo pavaldinys labai serga, ir žadėdamas prireikus atgabenti į teismą. Tuomet teisme stojęs Ukmergės karališkojo dvaro pareigūnas Jonas Lozinskis pasakė, kad jam nesant areštuotas valstietis pabėgo. Prašoma skirti laiko jam pagauti, teismas davė J. Lozinskiui 12 savaitių. Tad bylą teko nukelti, su tuo bylos pusės sutiko, bet atsakovai pasiūlyko teisę bylinėtis su P. Kosobuckiu dėl nekalto jų pavaldinių suėmimo [8, l. 164–165v]. Ukmergėje 1628 04 05 d. nagrinėta byla, kurioje sutuoktiniai Jurgis Toločka ir Elena Puzynaitė kaltino Ukmergės žemės teismo teisėją Jurgį Komorovskį ir jo sūnų Samuelį Komorovskį tuo, kad 1627 04 14 d. J. Komorovskis liepė savo sūnui Samueliui nužudyti ieškovų sūnų Stanislovą Toločką. Neva tėvo įsakymu Samuelis sunkiai sužeidė Stanislovą valdovo Anykščių dvare, todėl jis vėliau numirė. Ieškovai į teismą neatvyko, tačiau pasirodė raštu įgaliotas Aleksandras Grodkovskis, parodęs Toločkų įgaliojimą (1628 03 18). Atvykę Komorovskiai įgaliojo atstovauti Teodorą Kapčių. Pastarasis pareiškė, kad byloje, kuriose kalbama apie mirties bausmę, ieškovai negali teistis per įgaliotinį, turi dalyvauti patys. Po ginčų teismas liepė bylinėtis toliau, bet A. Grodkovskis apeliavo į Lietuvos VT, atsakovai tai leido [9, l. 208(257)–215v(264v)].

Nužudymai. 1626 12 07 d. pilies teisme nagrinėta iš žemės teismo persiūsta byla tarp Ievos Šlichtinaitės (buv. Mikolajevos Dijačevičienės) Chrizostovos Serputovskos ir Grigo Pacevičiaus dėl Serputovskos sūnaus Mikalojaus Dziačevičiaus nužudymo. Ieškovė atvyko į teismą su areštuotu G. Pacevičiumi ir per Vincentą Liachovickį norėjo pasakyti kalbą. Atsakovas pareikalavo, kad jam skirtų įgaliotinį, teismas paskyrė Mikalojų Jovaišą. Po ginčų teismas, matydamas, kad atsakovui gresia mirties bausmė, pagal Trečiąją Lietuvos Statutą persiuntė bylos aplinkybių nagrinėjimą į nusikaltimo vietą – Anykščius, skirdamas tam 1626 12 13 d., kai turės atvykti pilies teismo teisėjas su bajorais liudininkais [9, l. 134(187)–137(190)]. 1627 m. vasario 5 d. pilies teisme tęsiama byla tarp I. Serputovskos ir G. Pacevičiaus. Tąsyk teismas persiuntė bylos aplinkybių nagrinėjimą į Anykščius. Atsakovas į jos nagrinėjimą neatvyko ir nieko apie save nepranešė. Tada teisėjas su liudininkais surašė „škrutinijos“ raštą, kuriame nurodyta, kad velionį durklu (*иныхом*) nužudė atsakovas Anykščiuose žemės teismo sesijos metu. Už nužudymą skiriama 100 kapų lietuviškų grašių galvažudinė [9, l. 140(193)–142v(195v)].

1620 10 06 d. sutuoktiniai Jonas Steckevičius ir Raina Steckaitė trimis pilies teismo šaukimais bylinėjosi su broliais Andriumi ir Samueliu Kapčiais kaip Anykščių dvaro tėvonomis ir su Stanislovu Jokūbaičiu Višnevskiu kaip to dvaro arendatoriumi. J. Steckevičius atvyko pats ir įgaliojo E. Telką atstovauti jam ir žmonai. Vienas šaukimas buvo dėl ieškovų tarno Motiejaus Prušanovskio mirties, kitas – dėl šmeižto, trečiasis – dėl grasinimo S. Višnevskio sveikatai ir turtui. Atsisaukęs vaznys Povilas Adomaitis pasakė, kad vakar pateiktas bylos nukėlimas, teismas tai įrašė į registrą. Parodyti S. Višnevskio nukėlimo raštai (1620 10 04). Po ginčų teismas atsižvelgė į S. Višnevskio ligos faktą ir nukėlė bylos nagrinėjimą [8, l. 204–204v].

Vagies suėmimas ir bausmės skyrimas. Vagies, ypač nekilmingojo ir pagauto su įkalčiais, laukdavo liūdnas likimas. Ukmergės pilies teisme 1628 04 05 d. Ukmergės ir Upytės pavietų žemionis Pavelas Martinkevičius parodė šio teismo 1628 03 22 d. išrašą, kuriame jo Stebiakų tijąnas Jokūbas Mastavičius skundžiasi, kad 1628 m. naktį iš kovo 21 į 22 d. iš jo namų Stebiakų lauke, Upytės pavieta, pagrobta kumelė. Tijąnas ieškojo kumelės, klausinėjo ir ėjo jos pėdomis. Pagaliau jis pavijo vagį, kuris pareiškė esąs Upytės pilies raštininko Jono Levonio pavaldinys Jasiulis Vaitiekūnas Kečiūnas. Vagis ir arkllys nuvežti į Ukmergę, nes kaltinamasis yra Upytės pilies teismo pareigūno pavaldinys. Vagis pasakė esąs iš Upytės pavieto Tarnogalos kaimo, jis prisipažino pagrobęs J. Mastavičiaus pavaldinio arklį.

Pranešimas apie šį įvykį išsiųstas pačiam J. Levoniui. Šis nepasirodė, tik nuo pilies teismo raštininkienės Jonienės Levonienės atvyko A. Grodkovskis, „neturintis jokių įgaliojimų“, ir pasakė, kad M. Gronskio pranešimas padėtas jos dvare, tačiau raštininkas su juo neturi nieko bendro. Tardymo metu Jasiulis pareiškė esąs ne Jono, o Mikalojaus Levonio tarnas. Jis teigė vežęs raštą iš J. Levonio Mikalojui Levoniui, o grįždamas atgal naktį pavogęs kuiną iš J. Mastavičiaus pavaldinio namų bokšto, bet jį pagavo. Po prisipažinimo P. Martinkevičius pareikalavo jį bausti pagal Trečiąjį Lietuvos Statutą, nes jis pakeitė savo šeimnininką, bandydamas išsisukti nuo mirties bausmės. Tardymą vedęs Ukmergės pasieniūnis įvertino visas aplinkybes. Kadangi Levoniai neatsiėmė ir nenorėjo jam atstovauti, o vagis pats prisipažino, jį atidavė P. Martinkevičiui mirties bausmei įvykdyti [9, l. 206(255)–207v(256v)].

Pabėgę pavaldiniai. Dideliu galvos skausmu žemvaldžiams būdavo iš jų dvarų pabėgę ar apsukresnių kaimynų (kartais net nekilmingųjų) išvilioti valstiečiai, dažnai pasiimdavę ir nemenką savo turtą (grūdų atsargas, arklius, galvijus, žemės ūkio inventorių). 1620 02 05 d. ieškovas Jonas Sirvydas į pilies teismą atvyko pats, o atsakovai Smolensko vaivada Mikalojus Glebavičius ir jo žmona kunigaikštytė Marcybela Korecka neatvyko ir nieko už save neatsiuntė. Ieškovas, patikinęs, kad šaukimą padėjo jų Anykščių dvare, skundėsi atsakovais dėl neįvykdyto teisingumo Anykščių miestelėno Martyno Motiejaičio Stuperkovo Užkurio atžvilgiu. Skundžiamasi, kad Martynas 1618 m. naktį iš gegužės 15 į 16 d. išsivedė J. Sirvydo Dobužių pavaldinį Petrą Balamutovičių Noviką kartu su šeima ir visu jų turtu. Parodžius skundą ir kitus įrodymus, kaltininkai gavo baudą už išsivežtas atsargas ir valdinius. Iš viso bauda lygi 66 kapoms lietuviškų grašių, 36 lietuviškiems grašiams ir 5 pinigėliams ir ją reikia išieškoti iš Martyno turto [8, l. 39v–41v].

Tiesa, turint raštiškų argumentų, ginčus būdavo galima išspręsti teigiamai. 1620 10 05 d. Andrius Skabeikis įgaliojo Baltramiejų Ciborovskį (turėjo ir žmonos Sofijos Simonaitės Mažeikaitės įgaliojimą) ir šaukė į teismą Mikalojų Jonaitį Peliskį, kuris atvyko su E. Telka. Skųstasi sutuoktiniais Peliskiais dėl išsivesto samdinio 1616 m. naktį iš gruodžio 11 į 12 d. Teismas priteisė pavaldinį Peliskiui, nes jis tai įrodė raštiškai [8, l. 192–193v].

Kartais bėgliai būdavo itin piktavališki. 1620 03 09 d. žemionis Mikalojus Rimkevičius atvyko į pilies teismą ir įgaliojo E. Telką. Atvykę atsakovai Jurgis ir Benediktas Peškevičiai įgaliojo Teodorą Kapčią. E. Telkas perskaitė šaukimą. Jame skundžiamasi, kad Peškevičių pavaldiniai iš Pienionių dvaro Ukmergės pavieta – Jonas Jurgaitis Karvelis bei jo tėvai Jurgis Andriejaitis Karvelis ir Jadiula Simonaitė – įkalbėjo M. Rimkevičiaus dvaro tarnaitę ir raktininkę Ievą Jokūbaitę (Jonas su tėvų žinia ją net vedė ir susilaukė palikuonių) ir 1617 m. naktį iš rugsėjo 14 į 15 d. išvogė ieškovo skrynį su skolraščiais, įvairiais raštais ir grynaisiais pinigais (40 kapų lietuviškų grašių), nusivežė namo ir panaudojo savo piktiems kėslams, pridarydami Mikalojui nemažų nuostolių. Teisingumo jie įvykdyti nenori, visaip išsisukinėja. Rodyti įvairūs išrašai, pagaliau teismas liepė prisiekti kaltinamajam su 2 liudininkais, kad skrynios nevogė, o jo tėvams prisiekti, kad sūnui neliepė to daryti. Abi pusės su tuo sutiko ir 1620 03 11 d. jie prisiekė [8, l. 79v–82v].

XXX

Nors teismo knygų išliko vos keletas, o įgaliotiniai nustatomi tik nuo XVII a. 3-iojo dešimtmečio pradžios, galima teigti, kad Ukmergėje nuolatiniais „advokatais“ buvo 5–7 asmenys, iš viso pavyko nustatyti beveik 30 tokių asmenų. Kadangi informatyviausios tėra dvi pilies teismo knygos (1620 ir 1626–1628), pagal Upytės pavieto knygų analogiją, tokių bylininkų įgaliotinių Ukmergėje skaičius proporcingai nesiskiria nuo kaimynų. Be to, Ukmergės

pavietas buvo gerokai mažesnis nei Upytės. Chronologiškai tuščius pirmuosius to amžiaus dešimtmečius iš dalies užpildo informacija iš gretimų (Kaunas, Upytė) ar tolimesnių (Žemaitija) teritorijų teismų knygų.

UKMERGĖS PAVIETO TEISMO BYLŲ ĮGALIOJINIAI 1600–1628 M.

1600: 1) Matisas Florijonaitis, 2) Vaitiekus Kirna, 3) Motiejus Švaikovskis; **1601:** 1) Baltramiejus Ciborovskis, 2) Motiejus Švaikovskis; **1605:** 1) Baltramiejus Ciborovskis, 2) Jonas Černevičius, 3) Vaitiekus Kirna, 4) Ezofas Lobuckis; **1607:** 1) Lukas Jasudavičius; **1610:** 1) Lukas Jasudavičius; **1611:** 1) Vaclovas Kozelas Esinskas, 2) Lukas Jasudavičius (min. kariuomenės surašyme 1621 m.: 26, 42), 3) Povilas Tovianskis; **1612:** 1) Povilas Tovianskis; **1613:** 1) Mikalojus Dešukas, 2) Vincentas Liachovickis, 3) Povilas Tovianskis; **1619:** 1) Povilas Tovianskis; **1620:** 1) Jurgis Baltramiejaitis, 2) Baltramiejus Ciborovskis, 3) Martynas Charevičius, 4) Vaclovas Kozelas Esinskas (Jasinskas), 5) Petras Golubickis, 6) Vaitiekus Kirna, 7) Teodoras Kapčius (Kopotis), 8) Vincentas Liachovickis, 9) Grigas Maliejevičius, 10) Jonas Sirvidas, 11) Stanislovas Skiriatas, 12) Elijošius (Gelijošius) Telka, 13) Vertinskis; **1621:** 1) Povilas Tovianskis; **1626–1628:** 1) Mikalojus Jovaiša, 2) Vincentas Liachovickis, 3) Teodoras Kapčius, 4) Baltramiejus Ciborovskis, 5) Aleksandras Telka, 6) Adomas Steponas Ostouchas, 7) Aleksandras Žižminskis, 8) Petras Pokirskis, 9) Jurgis Gromyka, 10) Elijošius Telka, 11) Stanislovas Švaikovskis, 12) Danielius Tiškevičius (min. Žemaitijoje prieš 1625) [13, 82], 13) Aleksandras Grodkovskis.

„Ilgaamžiai“ ir *žymesni asmenys*. Turbūt ryškiausias „ilgaamžis“ Ukmergės pavieta buvo Baltramiejus Ciborovskis, advokatavęs ten dar 1601 m. [2, l. 5–6], Kauno žemės teisme – 1605 m. [35, 205], tais pat metais jis dirbo ir Ukmergės žemės teisme [1, l. 8–8v], vėliau labai aktyviai bylininkų įgaliotiniu dirbo to paties pavieto pilies teisme 1626–1628 m. [9]. Jam nenusileidžia Mikalojus Jovaiša, Upytėje minimas 1600–1613 m. [36, 216–217], dirbęs ir Ukmergėje 1626–1628 m. [9]. Ukmergiškis Vaitiekus Kirna Kauno pavieta dirbo 1600 ir 1605 m. [35, 291–292], Ukmergės pilies teisme sutinkamas 1620 m. [8].

Didžiausią karjerą padarė tie asmenys, kurie sugebėjo iš paprastų bylininkų įgaliotinių pakilti iki pavieto teismų pareigūnų, taip patekdami į pavieto bajorišką elitą. Pirmasis iš jų būtų ukmergiškis Motiejus Švaikovskis, dar 1600 m. advokatavęs Kauno pavieta [35, 291], 1601 m. dirbęs įgaliotiniu Ukmergės pilies teisme [2, l. 5–6], 1619–1620 m. – Ukmergės pilies raštininku [30, 736]. Kaunietis Andrius Eirimavičius, kilęs nuo Kulvos apylinkių [16; 98–99, 160] ir advokatavęs Kaune nuo 1608 m., Ukmergės pilies teismo raštininku tapo 1629 m. ir dirbo juo iki mirties 1641 m. [30, 443]. Nereikėtų užmiršti ir keliuose pavietuose bylininkų įgaliotiniais dirbusių žmonių. Štai Aleksandras Grodkovskis, 1628 m. minimas Ukmergėje, buvo vienas svarbiausių bylininkų įgaliotinių Upytėje po 1627 m. ir 4-ajame dešimtmetyje. Teodoras Kapčius aktyviai dirbo XVII a. 3–4-ojo dešimtmečio pradžioje ir Upytės, ir Ukmergės pavietų teismuose. Beje, Upytėje jie abu dažnai dirbo tose pačiose bylose (kaip ieškovas ar atsakovas). Skrupulingai nesigilinant į tokių „universalų“ žmonių biografijų vingius ir giminystės ryšius, juos galima aptikti kelių pavietų teismo knygose. Spalvingiausia čia Vincento Liachovickio asmenybė. Dar 1600 m. jis minimas Žemaitijos žemės teisme [37, 100] be kilmės nuorodos, Kauno pavieta 1609–1610 m. jis vadinamas vilniečiu [35, 293], Upytės žemės teismo knygose 1605 ir 1613 m. irgi vadinamas vilniečiu [36, 216–217], 1613 m. dar ir ukmergiškiu (Upytės pilies teisme). Ukmergiškiu jis vadinamas ir vėliau – 1620 ir 1626–1628 m. [8–9]. Jis advokatauja ir pakamarių bylose: 1621 09 03 d. Kauno pakamario teisme jis

atstovauja Breslaujos pavieto maršalui Jurgiui Samsonui Podbereskiui jo byloje su sutuoktiniais Pusilgiais dėl sklypų priklausomybės Kauno pavieto pakraštyje (J. S. Podbereskio žmona turėjo Upninkų dvarą) [16, 76–93]. Ir tai ne atsitiktinumas. V. Liachovickis dirbo J. S. Podbereskio įgaliotiniu Ukmergės pilies teisme ir 1620 06 04 d. nagrinėjant Breslaujos maršalo J. S. Podbereskio ir Upytės pastalininkio Stanislovo Bialozaro (įgaliotinis E. Telka) bylą dėl neteisėtai pasisavintų 200 kapų lietuviškų grašių [8, l. 145v–148v]. Bylininkų įgaliotinių giminystės ryšiai galėtų būti atskiros plataus tyrimo tema.

XVII a. pradžios Ukmergės pavieto teismo knygų medžiaga yra labiau fragmentuota, palyginti su Kauno, Upytės ar Žemaitijos teismų knygomis. Šiuo atveju turime duomenis beveik tik iš pilies teismo knygų, bet tai iš principo nekeičia tyrimo išvadų, kad ir šiame paviete bajorija (žemionys) gerai išmanė teisės normas, aktyviai naudojosi teisiškai labiau išprususių įgaliotinių paslaugomis. „Bajoriškos tautos“ atstovai buvo labai jautrūs bet kokiems procesiniams ar formaliosios raštvedybos pažeidimams. Mažiausias įtarimas dėl procedūrų pažeidimo sukeldavo audringus jų protestus ir ginčus. Sunku pasakyti, ar tai vien bylininkų, ar ir jų įgaliotinių nuopelnas, tačiau tikriausiai tai pastarųjų juridinės kompetencijos patvirtinimas.

IŠVADOS

Straipsnyje aptarti Ukmergės pavieto teismų bylininkų įgaliotiniai XVII a. 1–3-juoju dešimtmečiais. Dažniausiai ginčo pusės bylinėdavosi per žodžiu (atvykus su bylininkais) ar raštu (bylininkams nedalyvaujant) įgaliotus asmenis. Nors tiriamų teismo knygų išliko vos keletas ir įgaliotiniai tiksliau atsekami tik nuo XVII a. 3-jojo dešimtmečio pradžios, Ukmergėje nuolatiniais „advokatais“ dirbo 5–7 asmenys, iš viso pavyko nustatyti beveik 30 tokių asmenų. Pagal Upytės pavieto teismo knygų analogiją, kur 1600–1629 m. išlikusios 6 pavieto teismų knygos ir suskaičiuota kiek daugiau nei 100 įgaliotinių (su vienkartiniais įgaliotiniais), tokių bylininkų įgaliotinių skaičius Ukmergėje panašus. Tuščius pirmuosius to amžiaus dešimtmečius iš dalies papildė informacija iš gretimų (Kaunas, Upytė) ar tolimesnių (Žemaitija) teismų knygų.

Skirtingai nuo to meto Žemaitijos, Ukmergės pavieto teismo knygos dar neskirstomos į atskiras serijas pagal įrašų rūšį, tačiau jų viduje jau išskiriamos notarinė, priešprocesinė (vaznių pareiškimai ir žemionių protestacijos) ir teismo procesų grupės. Aktyviausi bylininkų įgaliotiniai vienos sesijos metu atstovaudavo keliuose ar keliolikoje bylų. Toks darbo intensyvumas leidžia spėti, kad jie privalėjo turėti keletą padėjėjų, kurie padėtų susigaudyti bylų gausybėje. Deja, šaltinių trūkumas kol kas neleidžia įrodyti ar paneigti šio teiginio.

Įgaliotinius turėjo visos pavieto žemionių grupės – nuo didikų iki smulkiosios bajorijos. Dvasininkai, pirkliai ar užsieniečiai taip pat naudojo jų paslaugomis, dažniausiai tai buvo tie patys asmenys kaip ir bajoriškose bylose. Pavaldinių interesams atstovaudavo jų ponas arba tarnas, kurie irgi turėdavo įgaliotinius. Kadangi šis įgaliotinių tyrimas tęstinis, apibendrinant visą informaciją (Žemaitija, Kaunas, Upytė, Ukmergė) galima aptikti asmenis, kurie per savo gyvenimą suspėjo padirbėti įgaliotiniais kelių pavietų teismuose. Neįsigilinus į jų biografijas, sunku teigti, ar tai rodo jų aukštą kompetenciją, ar tik žmogišką apskrumą, rūpinantis savo finansine gerove, bet neabejotinai liudija augančią bajoriško luomo teisinę erudiciją.

Šaltiniai ir literatūra

- [1] Ukmergės žemės teismo knyga (1586–1681). *LVIA*, f. 79, ap. 2, b. 1.
- [2] Ukmergės pilies teismo knyga (1581–1672), *LVIA*, f. 80. ap. 2, b. 2.
- [3] Ukmergės pilies teismo knyga (1600). *VUBRS*, f. 7, Nr. 168a.
- [4] Ukmergės pilies teismo knyga (1603). *VUBRS*, f. 7, Nr. 168.
- [5] Ukmergės pilies teismo knyga (1605–1607). *VUBRS*, f. 7, Nr. 169.
- [6] Ukmergės pilies teismo knyga (1613–1616). *VUBRS*, f. 7, Nr. 173.
- [7] Ukmergės pilies teismo knyga (1617–1619). *VUBRS*, f. 7, Nr. 174.
- [8] Ukmergės pilies teismo knyga (1620). *VUBRS*, f. 7, Nr. 175.
- [9] Ukmergės pilies teismo knyga (1626–1628). *VUBRS*, f. 7, Nr. 177.
- [10] Ukmergės pilies teismo knyga (1629–1637). *VUBRS*, f. 7, Nr. 178 (sujungta su Nr. 172a).
- [11] Ukmergės pilies teismo knyga (1607–1681). *VUBRS*, f. 7, Nr. 183.
- [12] AVIŽONIS, Konstantinas. *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*. Kaunas, 1940.
- [13] BŁASZCZYK, Gregorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. VI. Warszawa, 2016.
- [14] BŁASZCZYK, Gregorz. *Wybrane prace z lat 1978–2020*. Poznań, 2023.
- [15] GORODECKAS, Eduardas. Žemės teismo genezės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje klausimu. *Jaunųjų istorikų darbai. Respublikinės jaunųjų istorikų mokslinės konferencijos tezės*. Trečioji knyga. Vilnius, 1980, p. 116–119.
- [16] *Kauno pavieta pakamario teismo knyga (1619–1624)*. Parengė D. Vilimas. Vilnius: LII, 2025.
- [17] KIAUPIENĖ, Jūratė. Vilniaus vietininko Stanislovo Hamšiejiaus 1559–1564 m. teismo knygos. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Kn. 2. Vilnius: LII, 1992, p. 61–75.
- [18] KIAUPIENĖ, Jūratė. XVI a. ikireforminio Vilniaus pilies teismo knygos-kopijos Lietuvos Metrikoje struktūrinė ir informacinė analizė. *Lietuvos Metrika. 1991–1996 m. tyrinėjimai*. Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 36–92.
- [19] LULEWICZ, Henryk. Sąd ziemski brasławski w świetle zachowanych ksiąg ziemskich z lat 1603–1632. *Miscellanea Historico-Archivistica*. T. X. Warszawa, 1998, s. 151–161.
- [20] MACHOVENKO, Jevgenij. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 61–69.
- [21] MACHOVENKO, Jevgenij. Liudytojai ir priesaikos pagalbininkai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 48–57.
- [22] MACHOVENKO, Jevgenij. *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Diskusiniai klausimai. Vilnius: Justitia, 2007.
- [23] MIENICKI, Ryszard. *Archiwum akt dawnych Wilnie w okresie 1793–1922*. Warszawa, 1923.
- [24] MONIUSZKO, Adam. *Mazowieckie sądy ziemskie (1588–1648). Organizacja–funkcjonowanie–postępowanie*. Warszawa: Campidoglio, 2013. 364 s.
- [25] OCHMAŃSKI, Jerzy. *Historia Litwy*. Wyd. 2-e. Warszawa–Wrocław, 1982. 131 s.
- [26] *Rejestry popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.* Oprac. A. Rachuba. Warszawa, 2015.
- [27] STANKEVIČ, Adam. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVII a. antrojoje pusėje*. Vilnius, 2018.
- [28] STANKEVIČ, Adam. Teisminių dokumentų įvardijimai Trečiajame Lietuvos Statute ir jų raidos bruožai. *Lietuvos istorijos metraštis*. Vol. 2018, Issue 2. Vilnius, 2019, p. 31–53.
- [29] TRIMONIENĖ, Rita. Svetimšalių ir svetimtaučių bajorų migracija į Žemaitiją XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje. Migracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei. *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste. Tarpdalykiniai tyrimai*. Vilnius, 2007, p. 491–514.
- [30] *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*. Tom I. *Województwo Wilenskie. XV–XVIII wiek*. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2004.

- [31] VALIKONYTĖ, Irena. Dokumentas teismo procesų įrodymo hierarchijoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2020, t. 46, p. 8–24.
- [32] VALIKONYTĖ, Irena. Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. viduryje. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2012, t. 4, p. 93–108.
- [33] VALIKONYTĖ, Irena. *REX iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023.
- [34] VILIMAS, Darius. Bajorai baltarusiškųjų LDK pavių žemės teismo knygose (teisinis aspektas). *Lituanistica*, 2014, t. 60, Nr. 1 (95), p. 14–27.
- [35] VILIMAS, Darius. Bylininkų įgaliotiniai Kauno pavieto žemės teisme XVII a. pradžioje. *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 4 (134), p. 283–298.
- [36] VILIMAS, Darius. Bylininkų įgaliotiniai Ūpytės pavieto teismuose XVII a. pradžioje. *Lituanistica*, 2024, t. 70, Nr. 3 (137), p. 208–225.
- [37] VILIMAS, Darius. Bylininkų įgaliotiniai Žemaitijos teismuose XVII a. pradžioje. *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 2 (132), p. 89–106.
- [38] VILIMAS, Darius. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis*. Vilnius: LII, 2006.
- [39] VILIMAS, Darius. LDK pavių žemės teismų darbo pobūdis – tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) (lietuviškų pavių atvejis). *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 4 (86), p. 355–364.
- [40] *Volumina constitutionum*. Tom II: 1550–1609, Vol. 2: 1587–1609. Warszawa, 2008.
- [41] ZUJENĖ, Gitana. Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI a. – XVII a. I pusėje. *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2 (100), p. 115–127.
- [42] ZUJENĖ, Gitana. Teismo dalyvių priesaikos XVI–XVII a. Ceremonija ir formuliars. *Ženkiai, simboliai, prasmės: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinii istorijos mokslų aspektu*. Straipsnių rinkinys. Sudarė R. Čapaitė, G. Zujienė. Vilnius: LII, 2019, p. 287–316.
- [43] *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов*. Т. 1–39. Вильна, 1865–1914; Т. 32. (1907). Книга Вилкомирского гродского суда (1596).
- [44] КАПЫСКИ, Сергей. Увядзенне земских судов паводле земскай рэформы 1565–1566 г. (на прыкладзе Слонімскага павета). *Лей Сапега (1557–1633 г.) і яго час*. Гародня: ГрДУ, 2007, с. 106–110.
- [45] *Литовский Статут 1588 года*. Т. 1–2. Каунас, 1934–1938.
- [46] ЛАППО, Иван. Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI в. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1897, VI, с. 263–301.
- [47] ЛАППО, Иван. Гродский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI в. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1908, XIII, с. 51–113.
- [48] *Луцка замкова книга 1560–1561*. Підготували до видання В. Т. Мойсиенко, В. В. Поліщук. Луцк, 2013.
- [49] МУЗЫЧЕНКО, Петр; КОВАЛЬОВА, Світлана. Земский суд на українских землях Великого князівства Литовського. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*, 1999, № 1, с. 23–31.
- [50] *Опись Документовъ Виленскаго Центрального Архива древнихъ актовыхъ книгъ*. Вып. VI. Вильна, 1904.
- [51] *Опись Документовъ Виленскаго Центрального Архива древнихъ актовыхъ книгъ*. Вып. IX. Вильна, 1912.
- [52] ПАДАЛІНСКІ, Уладзімір. Да характарыстыкі персанальнага складу гарадзенскага земскага суда у канцы XVI – пачатку XVII ст. *Гарадзенскі палімпсест*. 2011. Мінск, 2012, с. 135–147.
- [53] ПОЛИЩУК, Володимир. Между процедурой и формуляром: источниковедческий анализ судебных записей замковых книг перед реформой 1564–1566 гг. (на примере луцких

замковых книг 1558–1566 гг.). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*. Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 355–380.

[54] ПОЛІЩУК, Володимир. Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського до реформ 1564–1566 рр. *Український історичний журнал*, 2003, № 2, с. 3–13; 2005, № 1, с. 108–124.

[55] ПОЛІЩУК, Володимир. Світки у русько-литовському праві до судово-адміністративної реформи 1564–1566 рр. *Молода нація*, 2000, № 1, с. 123–163.

[56] РАДАМАН, Андрей. Арганізацыя и склад полоцкого земскаго суда у другой палове XVI – першай трэці XVII ст. *Геролд-Litherland*, 2011, № 18, с. 21–36.

[57] *Русская Историческая Библиотека*. Т. 30. Юрьев, 1914, с. 882–896.

[58] ШАЛАНДА, Алексей. Дарэформенны земскі суд Гарадзенскага павета ў 1562–1564 гг. *Гарадзенскі палімпсест*. 2010. Асоба, грамадства, дзяржава жыцце. XV–XX стст. Гародня, 2011, с. 45–56.

[59] ШАЛАНДА, Алексей. Земскі суд Гарадзенскага павета ў 1555–1564 гг. *Гарадзенскі палімпсест*. 2009. Дзяржаўныя установы і палітычнае жыцце. XV–XX стст. Гародня, 2009, с. 35–64.

[60] СПИРИДОНОВ, Михаил. Завершение формирования Пинского повета в 1566 г. *Навук. – практ. канф., присвеч. 900-годдзю Пінска, Май 1997 г.* Пінск, 1997, с. 8–11.

[61] СТАРЧЕНКО, Наталя. *Чесць, кров и риторика. Конфликт у шляхетському середовищі Волині. Друга половина XVI – початок XVII століття*. Київ, 2014.

[62] СТАРЧЕНКО, Наталия. Судова риторика як вияв цінностей волинської шляхти кінця 16 ст. (на приклади справи про вбивство Балтазара Гнівоша з Олексова). *СОЦУМ. Альманах соціальної історії*, 2010, вип. 9, с. 318–360.

[63] Статут Вялікаго княства Літоўскага 1588 г. *Вялікое Княства Літоўскае. Эцыклапедыя*. Т. 3. Мінск, 2010, с. 550–689.

[64] *Стратегії та ритуали конфлікту: шляхетський соціум Волині зламують XVI і XVII ст. Джерела та інтерпретації*. Авторка дослідження та упорядниці Н. Старченко. Київ, 2020.

DARIUS VILIMAS

Attorneys-at-Law in Ukmergė District Courts in the Early Seventeenth Century

Summary

The study discusses litigants' attorneys-at-law of in the courts of the Ukmergė district in the early seventeenth century. The land court books from that period have not survived, while the castle court books, from which these individuals could be identified, have survived only fragmentarily and not all are accessible or contain judicial records. Most often, the disputing parties litigated through representatives authorised orally (arriving with the litigants) or in writing (without the litigants' participation). Although only few of the examined court books have survived and the representatives can be traced in detail only from the beginning of the third decade of the seventeenth century, it can be stated that there were 5–7 permanent pre-advocates (proto-lawyers) in Ukmergė, and in total nearly thirty such individuals were identified. Since the most informative are two castle court books from the third decade of the seventeenth century, the chronologically 'emptier' first decades of that century are supplemented with information from the books of neighbouring (Kaunas, Uplytė) or more distant (Samogitia) courts. The early-seventeenth-century court books of the Ukmergė district were not yet divided into separate series by the type of records, but they already feature a classification into notarial, pre-procedural, and judicial process groups. The most active representatives of litigants represented several or a dozen cases during one session. Such work intensity suggests that they must have had several assistants, but the lack of sources does not yet allow this claim to be proven or refuted.

All groups of the district's landowners, from magnates to petty nobility, made use of attorneys' services. The clergy, merchants, or foreigners also used them, and most often the same individuals as in the cases of the nobility. The interests of subordinates were represented by their lord or a servant, who also had attorneys. Since this study on attorneys-at-law is an ongoing one, by summarising data from several regions we can identify individuals who managed to work as attorneys in the courts of 2–4 districts during their lifetime. Without delving into their biographies, it is difficult to assert whether this proves their high competence or merely human resourcefulness in caring for their financial well-being.

The material from the court books of the Ukmergė district in the early seventeenth century provides data almost exclusively from the castle court books, which in principle does not change the conclusions of the study, to the effect that in this district, like in others, the nobility/landowners were well-versed in legal norms and actively used the services of more educated attorneys. Representatives of the noble 'nation' were highly sensitive to any procedural or formal record-keeping violations. A slightest suspicion of procedural infringement would provoke their stormy protests and disputes, demonstrating the growing legal erudition of the nobility.

Keywords: Ukmergė district, judicial culture, early seventeenth century, structure of manuscript district court books, Grand Duchy of Lithuania, Third Statute of Lithuania, nobility of the Grand Duchy of Lithuania, pre-history of attorneys-at law